

DEBRECENI EGYETEM
AGRÁRTUDOMÁNYI CENTRUM
KARCAGI KUTATÓINTÉZET

**INTERDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOM- ÉS
AGRÁRTUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA**

Doktori iskola vezető:

Dr. Szabó Gábor,
a közgazdaságtudomány doktora

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**MEZŐGAZDASÁGI KIS- ÉS KÖZÉPÜZEMEK GAZDÁLKODÁSÁNAK
FŐBB TENDENCIÁI ÉS ÖSSZEFÜGGÉSEI
JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYÉBEN**

Készítette:

Czibalmas Róbert

Témavezető:

Dr. Józsa Árpád
c. egyetemi tanár,
a mezőgazdasági tudomány kandidátusa

DEBRECEN
2004

1. ELŐZMÉNYEK, A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI

Jász-Nagykun-Szolnok megyében a mezőgazdasági termelés túlnyomó részben a nagyüzemekben folyt egészen az 1990-es évek elejéig. A magángazdálkodók aránya alacsony volt. A rendszerváltás után a megye kistérségeiben jelentős földterülettel, tagsággal és vagyonnal rendelkező szövetkezetek szűntek meg, alakultak át. Ezzel párhuzamosan rohamosan nőtt a földtulajdonosok száma; a pár hektáros földterülettel rendelkezők aránya a megyében ugrásszerűen megemelkedett. Az 1991 és 1993 között alkotott kárpótlási törvények megalapozták az új tulajdonviszonyok kialakulását. Ezek a mezőgazdaságot teljesen átalakító folyamatok, tények és történések vezéreltek az értekezésbe foglalt kutatómunka célkitűzéseinek meghatározásakor.

- *Témám célkitűzése annak a több mint egy évtizedes folyamatnak a vizsgálata, amely Jász-Nagykun-Szolnok megye hat kistérségében található kis- és középüzemek magángazdálkodói körében zajlott. Vizsgálatomat főleg azon gazdálkodók tevékenységére irányítottam, akik az 1990-es évek elején túljutva olyan birtokmérettel rendelkeztek, amely az elmúlt időszak piaci körülményei között biztosította számukra a többé-kevésbé eredményes működést.*
- *Célul tűztem ki a földterület, valamint a gazdaságok méret- és gazdálkodási forma szerinti vizsgálatát a megye hat kistérségében, a kiválasztott gazdálkodói körben. A gazdaságok méreteit alapvetően a politika, a tőkeviszonyok, a piac, az infrastruktúra és a településszerkezet határozzák meg. A megye kistérségeiben gazdálkodók elsősorban a szántóföldi növénytermesztést tekintik fő profiljuknak, az állattenyésztés és a kertészeti ágazat aránya alacsony.*
- *Az elemzéseim kiemelt célja volt továbbá a kiválasztott gazdálkodói körben a végzettségnek, a korösszetétel alakulásának, a földhasználatnak, a növénytermesztés és az állattenyésztés szerkezetváltozásának, a gazdaságok gépesítettségi színvonalának, valamint a gazdálkodók jövőképének a vizsgálata.*

A leírt célkitűzések megvalósításához mindenképpen *szükség volt egy alapadatbázisra, valamint olyan kiegészítő felmérésekre, amelyek segítségével lehetővé vált egy átfogó elemzés elvégzése a vizsgált gazdálkodói körben.* Az elmúlt tizenkét év alatt egyértelműen kiderült, hogy nagyon nehéz az e területen kutatóknak megbízható- és elégséges adathoz jutnia. Mivel egy többéves időszakot átölelő, megfelelően mély és részletes alapadatbázist a mezőgazdasági kis- és közepes üzemek gazdálkodói tevékenységének eredményeiről a Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban KSH) sem tudott kialakítani, a különböző tudományos iskolákhoz, műhelyekhez, intézetekhez hasonlóan egy *saját* – több év gazdálkodását nyomon követő – *felmérést* készítettem.

Ezt kiegészítve az Általános Mezőgazdasági Összeírás (továbbiakban ÁMÖ) 2000. évi, valamint a 2001. évi népszámlálás teljeskörű megyei és településszintű adatbázisaival, és egyéb hivatalos térinformatikai adatbázisokkal, a statisztikai vizsgálatokkal, a kapott eredmények térinformatikai interpretálásával, olyan megállapításokat és összefüggéseket igyekeztem feltárni, amelyekre egyre nagyobb szüksége lesz az agrárvertikum minden szereplőjének.

Munkám során az alapadatbázis kialakításakor, a saját szempontrendszer szerint kiválasztott mutatók elemzésekor, azok statisztikai kiértékelésekor, valamint a térinformatikai módszerek alkalmazásakor igyekeztem a célkitűzésben megfogalmazottakra irányítani vizsgálataimat.

Meggyőződésem, hogy az értekezés eredményeinek a felhasználásával olyan összefüggések tárhatók fel – egyrészt a mezőgazdaság szerkezetváltási folyamatainak, eredményeinek megvalósításában, másrészt a települési- kistérségi- és régiós szintű vidékfejlesztési munkákban – amelyek növelik a szakmai következtetések megbízhatóságát.

Bízom benne, hogy az általam használt összevont eljárás alkalmazható és hatékony lehetőséget biztosít a különböző szinteken tevékenykedő szervek, valamint a gazdálkodók és az ágazati vezetők számára, hogy – adataikat és a rendelkezésükre álló erőforrásokat megfelelő szempontrendszer szerint csoportosítva – olyan reális és használható javaslatokat tegyenek, amelyek egyrészt jelzik a felmerülő gondokat, másrészt megoldási lehetőségeket adnak az ágazatban tevékenykedő gazdálkodók számára.

2. AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Témám fókuszában azok a Jász-Nagykun-Szolnok megyei kis- és közepes méretű magángazdaságok állnak, amelyek **legalább 10 hektár vagy annál nagyobb földterülettel rendelkeznek**. A célkitűzésben megfogalmazottakkal több tanulmányban, cikkben találkoztam, azonban kevés számú volt az olyan tudományos munka, amely megyei, illetve kistérségi szinten érintette ezt a kérdéskört. Ezek a munkák is többnyire egy kisebb résztema feldolgozásával foglalkoztak. A **saját kérdőíves felmérés** 1997. évi indításakor a vizsgált gazdálkodói körben teljes volt a bizonytalanság és a bizalmatlanság. Ez a légkör uralkodott a mezőgazdasági adatszolgáltatásban is.

A gazdálkodók kiválasztása során törekedtem arra, hogy a megye hat kistérségének mindegyike képviselve legyen. Három alkalommal végeztem felmérést (1997., 2000., 2002.) a több mint 350 gazdálkodót tartalmazó címlistából a megfelelő szűrések után 111 kérdőívet dolgoztam fel. Az adatbázis kialakítása után az első feldolgozás és elemzések során bebizonyosodott, hogy a Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban KSH) hármas méretkategóriáját használva nem lehetséges az ágazat tudományos vizsgálata, mivel ez a méretkategória-rendszer – a magyarországi viszonyokat figyelembe véve – túlságosan tág. Ezért szükségessé vált egy **saját, többlépcsős méretkategória-rendszer** kialakítása (1. táblázat).

1. táblázat

Az átlagos mezőgazdasági terület és annak megoszlása a saját méretkategória-rendszerben

Méretkategóriák		1997		2000		2002	
KSH ÁMÖ	Saját	Átlagos hektár	%	Átlagos hektár	%	Átlagos hektár	%
0,1-10 ha	0,1-10 ha	4,5	0,1	0	0	7,3	0,3
10,1-50 ha	10,1-30 ha	20,8	2,5	20,8	3,0	19,1	3,8
	30,1-50 ha	39,6	8,3	42,2	7,0	35,6	2,4
50,1-100 ha	50,1-100 ha	68,9	20,0	73,1	15,7	77,5	13,0
100,1-300 ha	100,1-200 ha	139,8	14,6	137,5	20,7	142	24,9
	200,1-300 ha	256,7	13,4	269,6	15,5	255,8	19,5
> 300 ha	> 300 ha	790	41,2	885	38,1	1186,7	36,2
			100,0		100,0		100,0

A saját felmérés egyben korlátot is jelentett a korszerű matematikai-, statisztikai kiértékelési módszerek alkalmazásában, mivel nem tette lehetővé olyan nagyméretű adatbázis kialakítását, ami a többváltozós módszerek (*főkomponens- és cluster analízisek*) alkalmazásának előfeltétele.

A 2000. évi ÁMÖ és a 2001. évi népszámlálás adatbázisainak megyei és településszintű részadatait beszerezve – bevonva a megye mind a 77 települését – alkalmazni tudtam a fent említett statisztikai módszereket. A rendelkezésre álló adatokból – erőforrások szerint rendezve – három csoportot képeztem:

- I. csoport: **természeti erőforrások**
- II. csoport: **humán erőforrások**
- III. csoport: **egyéb erőforrások.**

Minden csoportot feltöltöttem 7-9, a csoporthoz szorosan hozzátartozó változóval. Az elemzéseim során az *Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet* által közölt növénytermesztés- és állattenyésztés *standard fedezeti hozzájárulás* (továbbiakban SFH) értékeinek felhasználásával kiszámítottam a *településszintű SFH-t, amelyet mint célváltozót használtam* a továbbiakban. Ezekre a csoportokra külön-külön lefuttattam ***eliminációs céllal*** a forgatás nélküli főkomponens analízist. Így csak azok maradtak a második főkomponens analízisben, amelyek kiemelt szakmai jelentőséggel bírtak, illetve amelyeknek a célváltozóval való korrelációja szorosabb volt. Ennek az volt a célja, hogy a három csoport adataiból mutatókat számolhassak.

Ezekkel a számított mutatókkal futtattam le a végső főkomponens analízist. Az elemzés során az öt főkomponens változó közül – követve a legelfogadottabb eljárásokat – annyi főkomponenst tartottam meg, amennyi az összes variancia 80 százalékát magyarázza; esetemben, az első két főkomponens változót (ezek az összes variancia 85,03 százalékát magyarázzák). A 2. táblázat a mutatókra számított főkomponens súlyok értékeit mutatja.

A mutatókra számított főkomponens súlyok alakulása

Mutatók	Főkomponens súlyok			
	1	2	3	4
A munkában résztvevőre jutó mezőgazdasági terület	,931	,024	,054	-,227
A gazdaság munkájában résztvevőre jutó SFH (célmutató)	,914	,140	,134	-,256
Mezőgazdasági terület aránya	,849	-,206	-,477	,088
Az 50 hektár feletti területek aránya	,705	-,603	,271	,256
Az aktív lakosságra jutó összes belföldi jövedelem (szja alap)	,631	,713	,064	,300

A clusteranalízis segítségével a csoportokba (clusterekbe) sorolt településeket – a megye térinformatikai- (térképi- és attributív), és ÁMÖ adatbázisait együtt használva – térképfedvényeken jelenítettem meg (2. sz. ábra).

Mind a főkomponens analízis, mind pedig a clusteranalízis alkalmazásakor a cél: közös, komplex háttérváltozó(k) azonosítása. A saját adatbázis-, a főkomponens- és clusteranalízis eredményeit felhasználva két háttérváltozót sikerült azonosítanom. Kistérségi és települési szinten *a mezőgazdasági területtel és a mezőgazdaságban tevékenykedőkkel összefüggő háttérváltozó* egyértelműen rögzíti 2000. évben a gazdálkodók kritikus helyzetét. A tulajdonviszonyok rendezetlensége, a nagyszámú, reménytelenül kis birtoktest, a növénytermesztés és állattenyésztés közötti egyensúly felborulása, az utóbbi öt év szélsőséges időjárása, mutatja a két ágazat válságos helyzetét. Mivel a megyében magas azoknak a száma, akik közvetlenül vagy közvetve bevételekhez jutnak a mezőgazdaságból, a második háttérváltozó, az *egy főre jutó összes belföldi jövedelem* (szja alap) értékének figyelembevétele és bevonása segített a következtetéseim levonásában.

3. AZ ÉRTEKEZÉS FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSAI

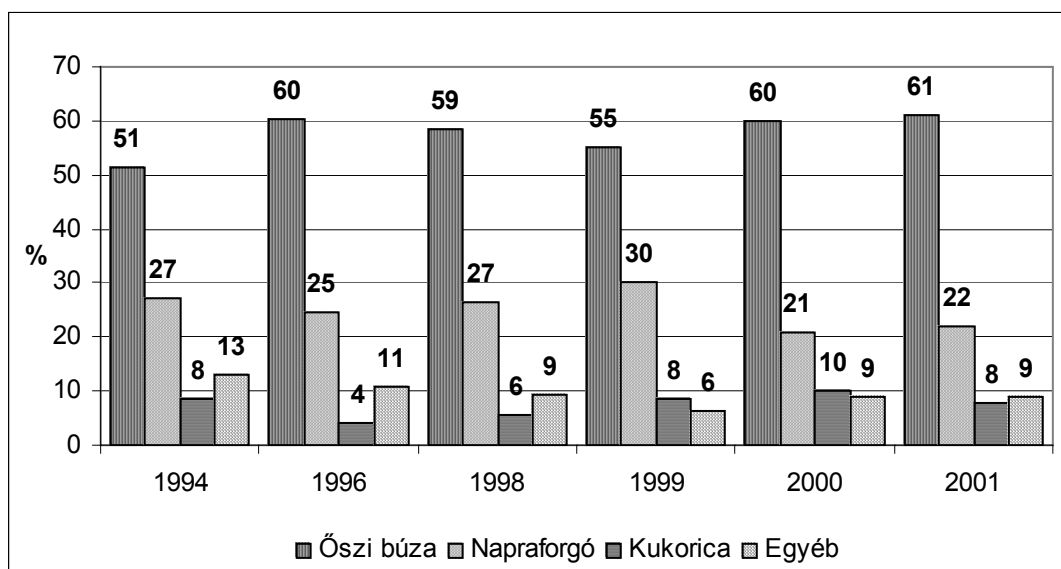
A magyar parasztság helyzetének alakulását áttekintve megállapítottam, hogy a gazdálkodók a rendszerváltásig csak a kistermelői szintig (háztáji termelés) jutottak el, kis földterületekkel rendelkeztek, erős függőségi viszonyt alakítva ki a nagyüzemekkel, integrátorokkal. Ugyanebben az időszakban Európa nyugati felében a parasztság földterülete folyamatosan növekedett, **zajlott a polgárosodás**. Magyarországon, az 1990-es évek első felétől a gazdálkodók számára új lehetőségek nyíltak meg. Az átalakulás lényege, hogy a **mezőgazdasági üzemstruktúra kétpólusú jellege a rendszerváltás után fellazult: a nagyüzem és a vele szervesen együttműködő kisüzem mellett megjelentek a – hiányzó, középső részt adó – vállalkozó típusú magángazdaságok**. Az Európai Unióban működő magángazdaságok többszáz éves fejlődési útjukkal szemben jelenünk magyar gazdálkodói még ennek a rögzös útnak az elején tartanak. A mezőgazdaságban jelentkező nyomasztó válságjelenségek ellenére a közelmúlt eseményei arra engednek következtetni, hogy ha lassan is, de kezd kialakulni Magyarországon a mezőgazdasági termelésnek egy olyan egyedi arca, amely az elmúlt évtizedek nagyüzemi eredményeire építkezve a magántulajdonon alapul. A Jász-Nagykun-Szolnok megye kis- és közepes méretű magángazdálkodói körében végzett vizsgálataim is ezt erősítették meg:

1. A kiválasztott magángazdálkodók vizsgálata során arra a következtetésre jutottam, hogy – az országos helyzethez hasonlóan – a megyében is folyamatosan romlott a mezőgazdaság helyzete az elmúlt tizenöt év alatt. Az okok között első helyre helyezem a rendszerváltás utáni kormányok mulasztását: **egy következetes agrárstratégia megalkotásának hiányát**.
2. A saját felmérés és a rendelkezésre álló ÁMÖ adatbázis felhasználásával – megvizsgálva a megyében gazdálkodók életkorát, iskolai- és szakirányú végzettségét – megállapítottam, hogy **a gazdálkodók átlagéletkora magas**. Ugyanakkor folyamatosan emelkedett az 51-65 éves gazdálkodók aránya: **egy előregedési folyamat tapasztalható**. A legidősebb, legkevésbé képzett gazdálkodók nagy része a 10,1-30,0 és a 30,1-50,0 hektáros méretkategóriákban tevékenykedik, az 50 hektár feletti méretkategóriákban a fiatalabb

(középkorúak) gazdálkodókat találtam. Szintén itt található a mezőgazdasági szakirányú (felső- és középfokú) végzettséggel rendelkezők nagy része is. A Szolnoki- és a Törökszentmiklósi kistérségek területén az 50 hektárnál nagyobb földterülettel rendelkezőknél a legmagasabb a felsőfokú mezőgazdasági végzettségük aránya. Hasonlóan az országos helyzethez, megyei szinten is aggasztóan magas a csak általános iskolai végzettséggel rendelkezők részaránya.

3. A vállalkozások fejlődőképességének fontos eleme **a humán tényező minősége**. Ezen a területen a megye gazdálkodóinak komoly elmaradásaik vannak az uniós társaikhoz képest. A saját felmérés adatai szerint számítógépes ismeretekkel csak töredékük rendelkezik. A csatlakozás utáni Európai Unió agrárpiaci körülmények között az eddigiektől kegyetlenebb verseny indul az erőforrásokért. A megfelelő információk, új szakmai ismeretek hiányában nemcsak a kisgazdaságok, de a nagyobbak is könnyen válsághelyzetbe kerülhetnek e miatt. A fentiek jelzik, hogy szükségszerű a gazdálkodók továbbképzése *agrár-környezetgazdálkodás, fenntartható termelés, agrár-környezetvédelem tárgykörökben*; ezen ismeretek nélkül a magyar gazdálkodók a csatlakozás után jelentős közösségi forrásoktól eshetnek el.
4. A gabonafélék közül a búza minden kistérségben jelen van és részesedése a vetésterületből 60 százalék körüli (1. sz. ábra), mutatva **a gazdálkodók növénytermesztési tevékenységének extenzifikálódását**.

1. sz. ábra: A főbb növények vetésterületének alakulása 1994-2001 között

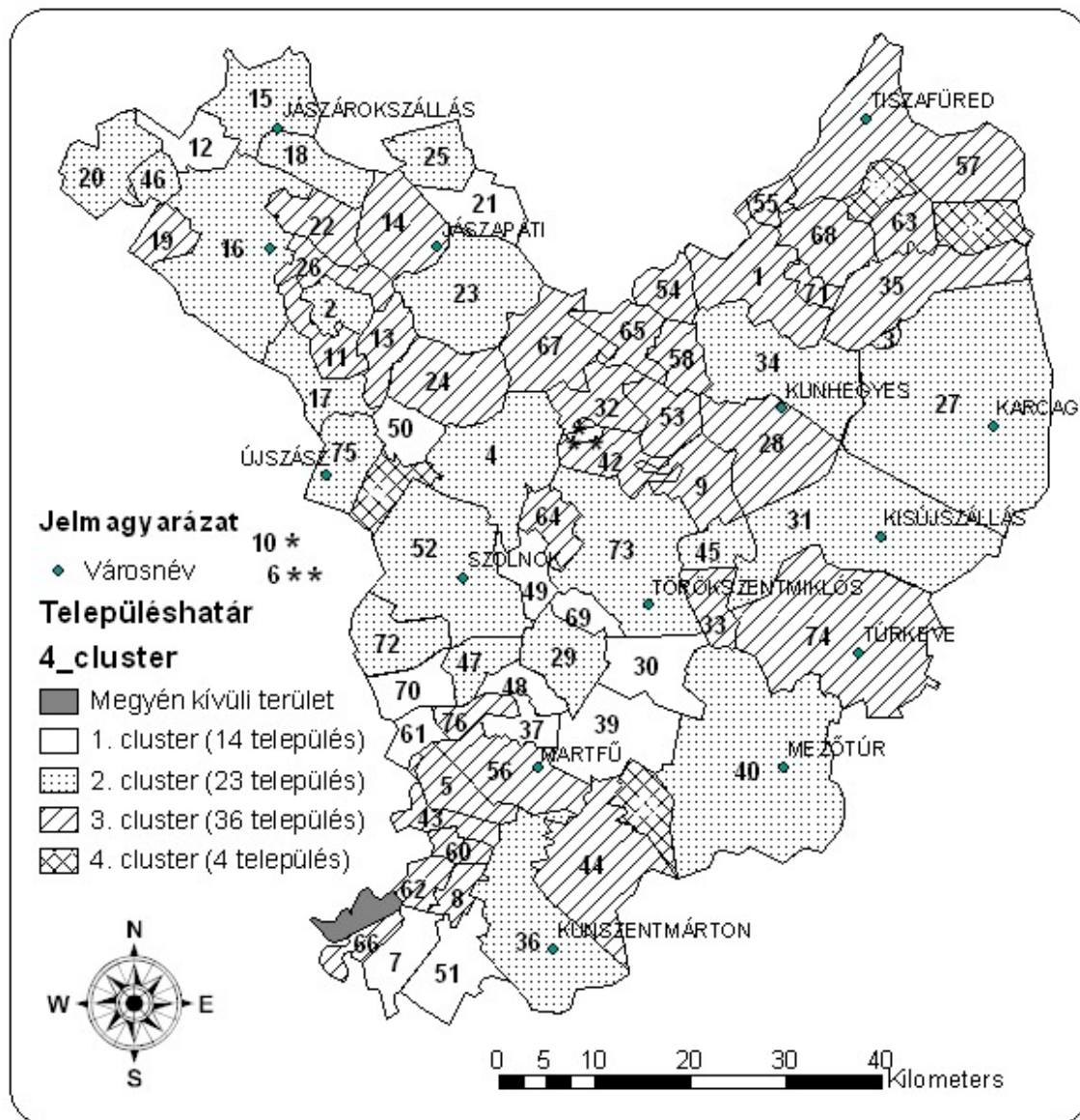

Ez a gazdálkodók vetésszerkezetének szűkülésével jár. A gazdálkodók növénytermesztési- és állattenyésztési adatainak birtokkategória szintű elemzése után megállapítottam, hogy a gazdaságok nagy részénél **elszakadt egymástól a növénytermesztés és az állattenyésztés**. Állattenyésztéssel a gazdálkodók töredéke foglalkozik, ugyanakkor igen magas a csak önellátásra termelők aránya. A megyében az ágazat túlélésének a zálogát a nagyobb méretkategóriákba tartozó állattartó gazdaságok képviselik, habár ezekben a méretkategóriákban súlyos gondot jelent a növénytermesztési ágazat nyomasztó túlsúlya.

5. A növénytermesztés és az állattenyésztés végtermékeinek további sorsát kutatva kiderült, hogy 1997-2002 között a saját felmérés gazdálkodóinak több mint *kétharmada feldolgozás nélkül adta el növényi- és állati eredetű termékeit*. Véleményem szerint a gazdálkodók piaci pozíciójukat, termékeik minőségét, azok feldolgozottsági fokának növelését, tevékenységük gazdaságosságát csak akkor képesek javítani, ha az uniós országok példái alapján **kistérségenként és termékpályánként szövetkeznek**.
6. *A gazdaságok gépesítettségének vizsgálatakor megállapítottam, hogy a megye kistérségeiben a gazdálkodók erőgépparkja előregedett, leamortizálódott, közepes teljesítményű MTZ traktorcsaládon alapul*. Megállapítottam továbbá, hogy a két legmagasabb méretkategória (200,1-300,0 és a 300,1 ha feletti kategóriák) gazdálkodói mind a hat kistérségben gépesítettség tekintetében stabilizálták helyzetüket. Ezek a gazdálkodók rendelkeznek olyan táblaméretekkel, amely a jó minőségű, homogén végtermékek előállításának feltétele; ez egyben az alacsonyabb gépi költségek felé is hat. A kisméretű gazdaságok a túlgépesítettségükből és az idős gépek nagy arányából származó magas állandó költségeik csökkentésének egy reális alternatívája a **gépkörökbe tömörülés**, ezzel diverzifikációjuk is növelhető.
7. Véleményem szerint sem a KSH-, sem a SAPARD kistérségi határokat nem követik a vizsgált mutatók négy csoportjának (clusterének) települései (2. sz. ábra). Ez az alulról jövő kezdeményezések, a kistérségi társulások fontosságát emeli ki: **a kritikus, gyenge eredményeket mutató csoportok települései a jobb**

eredményeket mutató csoportok településeivel együtt tudják megkeresni a kitörési pontokat, így pályázási esélyeik javulni fognak, ha a források versenyében együttesen lépnek fel. A kettes és hármas cluster (2. sz. ábra) településein gazdálkodók eredményei, és a saját-, valamint az ÁMÖ adatbázisán alapuló méretkategóriás elemzések eredményei is a clusteranalízisben levont következtetéseimet erősítik meg.

2. sz. ábra: A clusteranalízis által alkotott településcsoportok térbeli elhelyezkedése Jász-Nagykun-Szolnok megyében (2000)

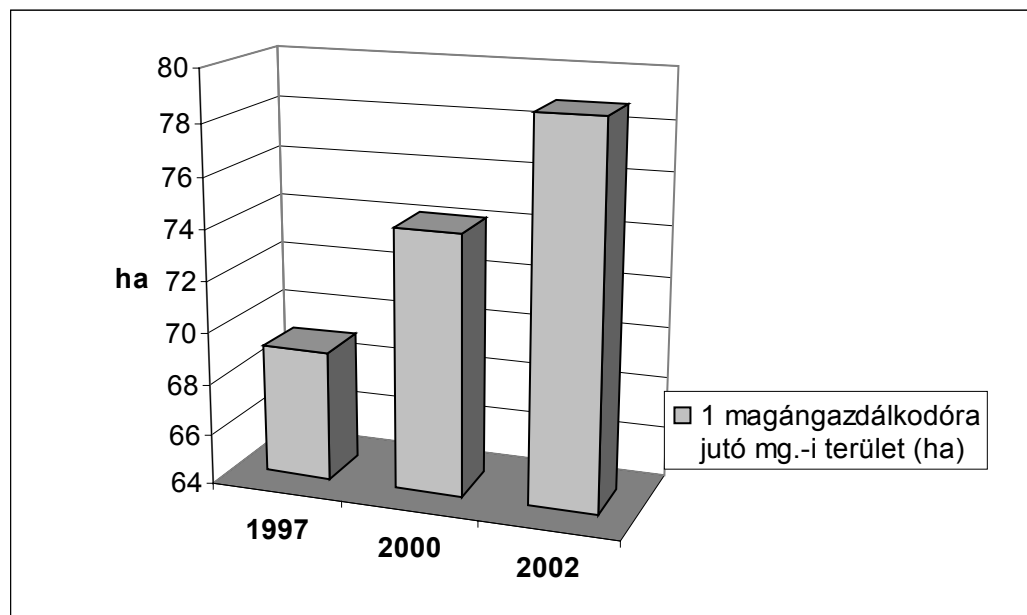

4. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ, ILLETVE ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI

Az új és újszerű eredmények elsősorban módszertaniak: meghatároztam, hogy adott közgazdasági környezetben – figyelembe véve a mezőgazdasági termelés helyi (megyei-, kistérségi- és településszintű) sajátosságait – milyen módszerrel lehet a legeredményesebben elemezni a kiválasztott gazdálkodói kört. A sokféle (természeti-, mezőgazdasági-, humán- és egyéb) erőforrás felhasználásakor melyekre kell a legjobban odafigyelnie az érintett gazdálkodói körnek, hogyan kell azokat kombinálni a minél jobb eredmények elérésének érdekében.

1. Több kistérség településeinek, az ott gazdálkodók, az ágazatok egzakt vizsgálatához mindenképp egy **többlepcsős méretkategória-rendszer alkalmazását javaslom.**
2. A földhasználat vizsgálatokor megállapítottam, hogy a megye kistérségeiben **birtokkoncentrációs folyamat zajlik** (3. sz. ábra). Ez döntő részben földbérlet útján történik: minél nagyobb földterülettel rendelkezik ugyanis egy gazdálkodó, annál nagyobb a bérelt területek aránya gazdaságában. A saját adatbázis adatai alapján ez a folyamat nyomon követhető: a 30-300 hektár közti méretkategóriákban egy magángazdálkodóra 1997-ben 69,1-, 2000-ben 74,2-, míg 2002-ben már 78,8 hektár mezőgazdasági terület jutott. Ez egy kedvező irányú és mérhető növekedést mutat. **A birtokkoncentráció várhatóan a 10,1-30,0 hektáros birtokkal rendelkező „középparaszti” réteg rovására megy végbe.** Ezt támasztja alá, hogy a saját adatbázisomban a legtöbb tönkrement gazdálkodó a 10,1-30,0 ha méretkategóriából került ki. Az uniós szabályok, agrártámogatási rendszerek ismeretében a következő öt évben, a fenti méretkategóriában gazdálkodók számának drasztikus csökkenését prognosztizálok.
3. A kutatómunkám során az is beigazolódott, hogy az általam vizsgált legkisebb méretkategóriába (10,1-30,0 ha) tartozó gazdálkodók **nem egyértelműen árutermelő-, inkább félig önellátó mezőgazdasági tevékenységet folytatnak.**

3. sz. ábra: Az egy magángazdálkodóra jutó mezőgazdasági terület alakulása, 1997-2002

4. A vizsgált magángazdaságokat két csoportra osztottam: részmunkaidős (kisegítő) gazdaságok és főmunkaidős gazdaságok. Ez alapján megállapítottam, hogy a vizsgált méretkategóriák közül **az 50 hektár feletti kategóriákban a főmunkaidős gazdaságok dominálnak.**
5. A vizsgálatok fő szempontjai – a művelési ágak, a vetésszerkezet, a növénytermesztés és állattenyésztés paraméterei – alapján végeztem a saját

adatbázis, valamint az ÁMÖ adatbázisának *folyamatos és együttes feldolgozását, összehasonlító elemzését*. Földhasználat tekintetében minden vizsgált kistérségben egyértelműen *a szántóföldi növénytermesztés túlsúlyáról beszélhetünk*.

6. A piac kényszerítő hatására a magángazdálkodók körében elkezdődött egy területnövelő-, koncentráló folyamat. Véleményem szerint az alkalmazott főkomponens- és clusteranalízis eredményei alapján – a megye természeti- és gazdasági adottságainak figyelembevételével – *a jelenlegi piaci viszonyok között az életképes magángazdaságok alsó mérethatára 50,1-100,0 hektár közé esik*.
7. A korábban is használt többlépcsős, eliminációs céllal futtatott főkomponens analízis módszerét továbbfejlesztettem. Az *első (eliminációs) szakaszban* azonos célváltozóval képzett mutató-csoportok meghatározott rendszer szerinti elkülönített analízise után következett a *második (értékelési) szakasz*. Ebben a szakaszban a célváltozóval szoros kapcsolatban álló mutatók egyesített vizsgálata zajlott le. *Mindkét analízis szakmailag is elfogadható eredményeket adott*. Ráműtattam azonban arra is, hogy a fenti módszer használata csak megfelelő adatbázis összeállításával ad egzakt eredményeket (az adatkezelésnél a több forrásból származó alapadatbázisok kialakítása, azok ellenőrzése, redundanciák, hibás adatok kiszűrése elsődleges szempont!). A célváltozóként használt *településszintű összes SFH* biztosította a megye összes településének összehasonlíthatóságát.
8. A megye összes településére elvégzett végső főkomponens analízisben szereplő célmutató (a *gazdaság munkájában résztvevőre jutó SFH*) alakulását leginkább befolyásoló mutatók az *egy résztvevőre jutó mezőgazdasági terület, a mezőgazdasági terület aránya és az egy főre jutó összes belföldi jövedelem* (szja alap).

5. AZ EREDMÉNYEK GYAKORLATI HASZNOSÍTHATÓSÁGA

Egy helyzetfelmérő megyei-, kistérségi-, vagy településszintű tanulmány, helyzetfelmérő elemzés, pályázati munka kivitelezése során legnagyobb gondot az alapadatbázis megteremtése jelenti. Egy, a ***gyakorlatban is alkalmazható megoldási lehetőség az értekezésben alkalmazott adatbázis-források kombinált használata és ezek együttes feldolgoása.***

Az általam használt összevont eljárás elsősorban lehetőséget biztosít a kistérségi- és települési szinten működő kistérségi megbízottak, falugazdászok, önkormányzatok, pályázati irodák, tudományos műhelyek és az oktatás számára, hogy – a rendelkezésükre álló adataikat a megfelelő szempontrendszer szerint csoportosítva és kiegészítve az egyéb központilag rendelkezésre álló adatforrásokkal – olyan megoldási lehetőségeket dolgozzanak ki és olyan javaslatokat tegyenek, amelyek hatékonyan és pontosan jelzik a felmerülő gondokat:

1. ***A részletes elemzések végzéséhez egy, az értekezésben általam kialakított méretkategória-rendszer használata ajánlott.*** Adatbázis vásárláskor mindenképp ajánlott egy előre meghatározott méretkategória-rendszer szerint megrendelni az adatokat a szolgáltatótól (pl. KSH-tól). Így egyrészt biztosított az adatbázis-források kombinált használata, másrészt a saját adatbázissal végzett statisztikai elemzések eredményei ellenőrizhetők a különböző területi szintű településsoros adatbázisok felhasználásával.
2. Az alkalmazott ***komplex elemzés mint módszer, jó megoldási lehetőség az elemzést végző számára.*** Az esetek többségében az empirikus vizsgálatokat ez az eljárás megbízhatóan szűri. A főkomponens- és a clusteranalízis eredményeinek térinformatikai feldolgoása, megjelenítése nagyban hozzájárulhat azok helyes szakmai értelmezéséhez (háttérváltozók megállapítása). A különböző területi szintű tanulmányok során legtöbb esetben a megfelelő tudományos, statisztikai módszerek nélküli, „szakmai megérzések” alapján levont következtetések megerősítésére, vagy azok elvetésére a ***két statisztikai módszer és a térinformatika kombinált használata javasolható. A***

komplex elemzés eredményei összefoglaló SWOT analízisekbe is jól beépíthetők.

3. *A főkomponens analízis eliminációs célú alkalmazásának továbbfejlesztése bővíti az elemzési lehetőségeket.* Nagy előnye, hogy általa csökkenteni tudjuk a változók számát, kitűnik, hogy melyek a jelentéktelen változók. A helyesen kiválasztott és alkalmazott célmutató segítségével biztosítható többek között a változók csoportosítása korrelációjuk alapján. Alkalmazásának nagyon fontos, fő feltétele, hogy az alapadatbázisban legalább háromszor annyi adatsor legyen, mint amennyi a változók száma.
4. Mindenképpen javasolható az elemzések eredményeinek térinformatikai módszerekkel kombinált feldolgozása. Meghatározott földrajzi környezetben, térben folyó vizsgálatoknál a térinformatikai alkalmazások létjogosultságát, azok alkalmazását napjainkban már nem lehet megkérdőjelezni. Ezeknek a térinformatikai alkalmazásoknak a létjogosultsága igazolódott a kutatásomban is. E módszerek alkalmazása nemcsak egy segédeszköz használatát jelentik: *a térinformatikai adatbázis a feldolgozott attributív adatokat jeleníti meg a kutatás terében.*

Az elemzések eredményei, az ezekből levont következtetések másodsorban a gazdálkodók, az ágazati irányító szervek döntéseit segíthetik:

5. A megye gazdálkodói számára átadható gyakorlati ajánlás a *birtokkoncentrációval* függ össze. Legfőképpen az általam vizsgált legkisebb méretkategória (de a többi méretkategória) gazdálkodói számára is ajánlott birtokuk földterületének további növelése. Szűkös anyagi körülményeik miatt a földvásárlás helyett egyedüli lehetőségük a bérelt területek arányának növelése. Ennek a kivitelezéséhez a megoldást *a hosszútávú bérlet jelentheti számukra.*
6. Szükségszerű és a kisméretű gazdaságok számára életmentő, ha sikerül *növelniük növényi- és állati eredetű termékeik minőségét, feldolgozottsági fokát* (tartósítás, tejtermékek előállítás stb.).

7. Annak ellenére, hogy Magyarországon és Jász-Nagykun-Szolnok megyében a diverzifikációval kapcsolatban igen szerények a tapasztalatok, ***a kis-, és a közepes méretkategóriák gazdálkodói számára a diverzifikáció egy előremenkülési lehetőséget jelent***, amennyiben az ebben rejlő lehetőségeket felismerik: a foglalkoztatási feszültségekkel küzdő kistérségekben élők munkalehetőségei bővülnek, a magángazdaságok jövedelmezősége javul.

8. A fenti gondolatsort folytatva összefoglalóan megállapítható, hogy elsősorban a 10-50 hektár közötti méretkategóriákba tartozó magángazdálkodói kör számára a jobb termékminőséget, magasabb feldolgozottsági fokot, gazdaságosabb termelést biztosító, ***új típusú szövetkezetekbe való szerveződés „életmentő” lehet.***

6. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN

1. **Czibalmas R.**- Józsa Á. - Kurucz Gy. (1998): Karcag város fejlesztési koncepciója.
2. Blaskó L. – **Czibalmas R.** (1999): Jász-Nagykun-Szolnok megye agrárstruktúra- és vidékfejlesztési stratégiai programja (1., 2.6, 2.8, 3.1., és 5.3 fejezetek).
3. **Czibalmas R.** (1999): A Közép-Tiszamente térség mezőgazdasági tevékenységének vizsgálata, Debrecen, DAB székház, Ph.D. Konferencia.
4. **Czibalmas R.** - Józsa Á. (1999): A Karcagi Stratégiai Kistérség fejlesztési stratégiájának földhasznosítási programja, 1999. szeptember.
5. **Czibalmas R.** (1999): A Közép-Tiszamente gazdálkodóinak vizsgálata, Mezőtúr, II. Alföldi Tudományos Tájgazdálkodási Napok, I. kötet, 78.-84. p.
6. **Czibalmas R.** – Blaskó L. – Forgács L. (2000): A törökszentmiklósi kistérség agrárstruktúra és vidékfejlesztési programja helyzetértékelő fejezetének agrárstruktúrák értékelésére vonatkozó résztanulmány.
7. **Czibalmas R.** (2002): A Közép-Tiszamente kis- és közepes méretű gazdasági tevékenységének vizsgálata 1989-2000 között (Examination of Agricultural Activity in the Middle-Tisza region, among the private farmers); Agrártudományi Közlemények, Debrecen; 22-26. p.
8. **Czibalmas R.** (2002): A közepes méretű gazdaságok tevékenységének reprezentatív vizsgálata 1989-2000 között, Jász-Nagykun-Szolnok megye hat kistérségében; Welmann Oszkár Tudományos Konferencia, Hódmezővásárhely; 89. p.
9. **Czibalmas R.** (2002): Többcélú kataszteri térinformatikai adatállományok előállítási problémái és elemzési lehetőségei a Karcagi kistérségben. DE

Mezőgazdaságtudományi Kar, Víz és Környezetgazdálkodási Tanszék,
Debrecen.

10. **Czibalmas R.** (2002): Egyéni gazdaságok birtokszerkezetének, gazdálkodásának vizsgálata Jász-Nagykun-Szolnok megyében; Tessedik Sámuel Jubileumi Mezőgazdasági Víz- és Környezetgazdálkodási Tudományos Napok; Szarvas; 261-263. p.
11. **Czibalmas R.** – Forgács L. – Tuba G. (2002): Talajvédő talajhasználati rendszer alkalmazásának tapasztalatai a karcagi kistérségben; EU konform mezőgazdaság és élelmiszerbiztonság, szakmai konferencia, Debrecen; 164-169. p.
12. **Czibalmas R.** – Forgács L. – Tuba G. (2002): Talajvédő talajhasználati rendszer eszközei és üzemeltetésük tapasztalatai; A műszaki fejlesztés és versenyképesség összefüggései a magyar mezőgazdaságban, Jubileumi Országos Mezőgazdasági Gépesítési Tanácskozás, Gyöngyös;
13. **Czibalmas R.** – Tuba G. (2003): Talajvédő művelési rendszerek hatása a talaj néhány fizikai tulajdonságára; Talajvédelem-talajjavítás, Debrecen; 185-189.p. (ISBN: 963 9274 42 9)
14. Blaskó L. – **Czibalmas R.** – Tamás J. (2003): Szikes talajon folyó tartamkísérlet értékelése térinformatikai módszerekkel; Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén (AVA) nemzetközi konferencia, Debrecen ATC; 204. p. (ISBN: 963 472 721 2)
15. Blaskó L. – **Czibalmas R.** – Tamás J. (2003): Anyagforgalmi folyamatok elemzése térinformatikai eszközökkel Közép-Tiszamente kötött talajain; III. Növénytermesztési Tudományos Nap, „Szántóföldi növények tápanyagellátása”, Gödöllő, Szt. István Egyetem; 144-148. p. (ISBN: 963 9483 24 9)
16. Balogh I. – **Czibalmas R.** – Forgács L. – Nyiri L. – Radócz L. – Tuba G. – Zsembeli J. – Zsuposné O. Á. (2003): Talajvédő talajművelési eljárások hatáselemzése, alkalmazásuk feltételrendszerének megállapítása; III.

Növénytermesztési Tudományos Nap, „Szántóföldi növények tápanyagellátása”,
Gödöllő, Szt. István Egyetem; 38-42. p. (ISBN: 963 9483 24 9)

17. Blaskó L. – **Czibalmas R.** – Tamás J. (2003): Evaluation of a long-term experiment on a salt affected soil with structural B-horizon (solonetz) by means of GIS methods. Timisoara's Academic Days VIII th edition, 22-23. may 2003; 369-375. p. (ISSN: 1221-5279)
18. **Czibalmas R.** - Fehér A. (2003): A mezőgazdaság diverzifikációja Jász-Nagykun-Szolnok megyében; A falu; Társadalmi és kulturális folyóirat; XVIII. évfolyam, 4. szám. 59-67. p.
19. Juhász Cs. – **Czibalmas R.** – Koczor T. (2004): Biztonság modul III.; Oktatók felkészítése az integrált menedzsmentrendszerek alkalmazására. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen, 149. p. (könyv, megjelenés alatt)
20. Juhász Cs. – **Czibalmas R.** – Koczor T. (2004): Modulul despre protecție III.; Pregătirea profesorilor în direcția aplicării sistemelor integrate de management. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen, 149. p. (könyv, megjelenés alatt)
21. Juhász Cs. – **Czibalmas R.** – Koczor T. (2004): Biztonság mintakézikönyv; Oktatók felkészítése az integrált menedzsmentrendszerek alkalmazására. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen, 150. p. (könyv, megjelenés alatt)
22. Juhász Cs. — **Czibalmas R.** – Koczor T. (2004): Manual model despre protecție; Pregătirea profesorilor în direcția aplicării sistemelor integrate de management. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen, 150. p. (könyv, megjelenés alatt)
23. Juhász Cs. – **Czibalmas R.** (2004): Minőségirányítási mintakézikönyv; Oktatók felkészítése az integrált menedzsmentrendszerek alkalmazására.

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen, 150. p. (könyv, megjelenés alatt)

24. Juhász Cs. – **Czimbalmas R.** (2004): Manual model despre sistemul de management a calității; Pregătirea profesorilor în direcția aplicării sistemelor integrate de management. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen, 150. p. (könyv, megjelenés alatt)